

ISSN 2073-333X
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

№6/4 2020

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА
SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN

ДОМБЫРА ЕСКЕРТКІШІ
КӨКШЕТАУ ҚАЛАСЫ

Қалдыбекова Т.Т., Абаділдаева Ш.К. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫ КОММУНИКАТИВТІ СӨЙЛЕУГЕ ҮЙРЕТУ	128
Маликова А.М., Бисенова Г.М. ОҚУ ПРОЦЕСІН ОҢТАЙЛАНДЫРУ ӘДІСІ РЕТІНДЕ РӨЛДІК ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРКШЕЛІКТЕРІ	131
Молдабаева А.К., Бутабаева Л.А. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДАҒЫ БИЛИНГВИЗМ МӘСЕЛЕСІН ЗЕРТТЕУ КОНТЕКСТІНДЕГІ ТІЛДІК ҚАБІЛЕТТЕРІ	134
Омар Е.О., Кыпшакбаева С.А. ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ФОЛЬКЛОРДЫҢ ОРНЫ МЕН ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУГЕ АТА-АНАЛАРДЫ ДАЙЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	141
Омар Е.О., Мирхаликова Б.С. МЕНШІК ФОРМАСЫНЫҢ ӨЗГЕРУІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ	144
Омар Е.О., Елтаев А.Ж. ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫ ФОРМАЛАРЫ ҚЫЗМЕТІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ЖІКТЕЛІМІ	147
Оразбаева Ф.Ш. ЛАТЫН ӘЛІПБИЛІ ЖАЗУ: ПІКІРЛЕР МЕН ТҮЙІНДЕР	151
Оралбекова А.К., Ортаева А.С. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУГЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ БАРЫСЫНДА АКТ-ДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ	157
Пиримжаров М.Х., Моменов Б.М., Аймагамбетов М.Н. МЕТОДЫ ВЫПОЛНЕНИЯ ПРОЕКТОВ ПО ГРАФИЧЕСКОЙ ПРОГРАММЕ ARCHICAD В СОВРЕМЕННОМ АРХИТЕКТУРНОМ ДИЗАЙНЕ	163
Садвакасова А.К., Пак Т.В. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ РИСКОВ ИГРОВОЙ АДДИКЦИИ У МОЛОДЕЖИ	166
Сәдірбекова Ж.Ә., Абаділдаева Ш.К. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОЙЫН ТҮРЛЕРІН ҚОЛДАНУ ТӘСІЛДЕРІ	172
Сейтметова А.М., Амангелді А.Ж. БИОЛОГИЯ КУРСЫНДА АЛҚА ТҰҚЫМДАСТАРДЫ ЖАҢАРТЫЛҒАН БАҒДАРЛАМА БОЙЫНША ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	175
Сембаева А.М. ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ	180
Сугуралиева А.М., Рахмет Ү.Р. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІН ШЕШУДІҢ ТӘСІЛДЕРІ	186
Суюндикова М.К., Жуматаева Е. ҚАЗІРГІ ЗАМАҢДА КРЕАТИВТІК ОЙЛАУДЫ ДАМУҒА БӨГЕТ БОЛАТЫН КЕДЕРГІЛЕР	187
Saltanova G., Shin V. ANALYSIS OF DEVELOPMENT OF INTELLECTUAL LEARNING SYSTEMS	191
Тоққулова Г.Т., Шалабаева Ж.С. ОРГАНИЗАЦИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	194
Түлендина Ә.Ә., Кенжебек Л. БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ	197
Tuleshova K.T., Yanakieva E.K. DIGITAL TECHNOLOGY IN THE FORMATION OF THE LAW STUDENTS' PROFESSIONAL DISCOURSE	201
Tishkinbayev A.T. SOME PROBLEMS IN THE INCLUSIVE EDUCATION SYSTEM IN KAZAKHSTAN	207
Умурзаков Е.А. ОСОБЕННОСТИ ПЕДАГОГИКИ И ПСИХОЛОГИИ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ	212
Утебаева А., Байтурсын Н. НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ КОНТРОЛЯ И ОЦЕНКИ ЗНАНИЯ	215
Шаймаханова М.К., Садықова Р.К. ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ТРИЗ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ	219
Шора Ә. ЖОББ МЕКТЕБІНІҢ ОРТА БУЫН СЫНЫПТАРЫНДА МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА АКТ ҚОЛДАНУ	226
Шуиншина Ш.М., Альпеисов Е.А. ЖАРАТЫЛЫСТАНУ-ҒЫЛЫМИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАҢДЫҚТАРЫ БОЙЫНША БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІ ДАЯРЛАУ САПАСЫН АРТТЫРУ ТУРАЛЫ	229

ШАЙМАХАНОВА МӨЛДІР КОБЛАНҚЫЗЫ

1 курс магистранты
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

Ғылыми жетекшісі:

САДЫҚОВА РОЗА КАРИМОВНА

филология ғылымдарының кандидаты
Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ТРИЗ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Түйін. Мақалада шетел тілін оқыту кезінде ТРИЗ технологиясының әдістерін қолдану туралы мәліметтер берілген және сол арқылы шығармашылық қабілетті қалыптастыру қарастырылған. Оқушылардың жан-жақты дамуына көңіл бөлу, ойлау-қабілетін, шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру туралы берілген. Тек біліммен ғана сусындатып қоймай, бүгінгі заман талабына сай заманауи білім жүйесі арқылы баланы өздігінен білім алуын дамыту. Оқушының ТРИЗ арқылы шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың тиімді жолдары көрсетіліп, тәжірибе жүзінде іске асыру жүзінде мысал келтірілген. Сол тиімді жолдар барысында баланы сыныптастарының алдында өзіне сенімді болуға, өз бетінше бір шешім айта алуға тәрбиелеу сияқты мәселелер мақалада сипатталған. Тақырып бойынша негізгі дереккөздерді жинау, жүйелеу, талдау, қорыту және салыстыру әдістері қолданылды.

Түйінді сөздер: ТРИЗ технологиясы, шығармашылық қабілеттер, ойлау-қабілеті, шетел тілі, педагогика, әдістер.

Резюме. В статье рассматривается использование методов ТРИЗ технологий в процессе изучения иностранного языка, а также формирования творческих способностей. А также как формировать мыслительную способность и развитие творческих способностей, и уделять внимание развитию учеников. В статье говорится о том что нужно не только дать знание ученику, а соответственно развить ребенка получить знания самостоятельно через систему современного образования. Приведены примеры эффективных путей формирования творческих способностей учеников через технологию ТРИЗ, и осуществление на практике. Статья описаны такие проблемы как научить ребенка быть уверенным среди своих одноклассников во время урока и выражать свои мысли самостоятельно. Использовались такие методы, как искать основные источники связанные с темой, а также систематизирование, анализирование, заключение и сравнение собранных материалов.

Ключевые слова: технология ТРИЗ, творческие способности, мыслительная способность, иностранный язык, педагогика, методы.

Summary. The article discusses the use of TRIZ technology methods in the process of learning a foreign language, as well as the formation of creative abilities. And describe how to form the thinking ability and the development of creative abilities, to pay attention to the development of students. Also it is necessary to give not only knowledge to the pupils, but also to develop the child to receive knowledge independently through the system of modern education. Examples of effective ways of forming creative abilities of students through the TRIZ technology and implementation in practice are given. The article describes such problems as teaching a child to be confident among his classmates during the lesson and express their thoughts on their own. Methods such as searching the main sources which related to the topic of the article, as well as systematizing, analyzing, concluding and comparing the collected materials are used.

Key words: TRIZ technology, creative abilities, mental ability, foreign language, pedagogy, methods.

Қазақстандағы білім беру жүйесінің мұғалімге қойған талаптарының бірі жас ұрпақтарымыздың білімін халықаралық деңгейге жеткізу. Демек ХХІ ғасырдың мұғалімдері шәкірттерге сапалы білім, саналы тәрбие беру керек. Ал ол үшін мұғалімдер әрқашан ізденісте болуы қажет. Нақтырақ айтсақ оқу барысында инновациялық технологияларды қолданып, оқушылардың қазіргі заман талабына сай білімін, шығармашылық ойлау қа-

білетін дамыту қажет. Әрине «Z» ұрпақтарын немесе Инноваторлар ұрпақтарын тәрбиелеу оңай емес. Себебі технология заманында өмір сүретін балаларға сабақ оқытудың бұрыңғы әдістері жарамайды. Оларды тек заманауи технологиялар, әдістер арқылы сабақты қызықты етіп үйретуге болады. Қазіргі заманда баланы сабақ барысында қызықтырып оқыта алмасан, бала сабақты тез қабылдай алмауы мүмкін. Ал біз сабақты қызық-

ты өткізіп, өмірмен ұштастырып, балаға білімнің негізін қалау арқылы оларға сабақты оңай меңгеруге және қабылдауға жол ашамыз.

Болашақ мұғалім ретінде біз бар зейімімізді балаға беруіміз керек. Бүгінгі бала – ертеңгі жаңа әлем. Бала – біздің болашағымыз. Ал баланы өмірлік қажет ақпаратпен қамтамасыз ету – біздің міндетіміз. Бала өмірге барлық қоршаған ортаны танып-біліп келмейді. Әр бала, әр оқушы жеке дарын иесі екенін мұғалім ұғыну керек. Біз оқушыларымызды тек біліммен сусындатып қана қоймай, олардың шығармашылық қабілеттерін және ойлауын қалыптастырамыз. Көрнекті психолог Выготский: «Шығармашылық – жаңалық ашатын әрекет»- деп атаған [Выготский Л. С., 1997, 96 б]. Ғалымның ойымен толықтай келісеміз, себебі шығармашылықтың арқасында осы уақытқа дейін көптеген пайдалы дүниелер ашылды. Ал ол тек шығармашылық, ойлау қабілеті жақсы дамыған адамдар арқылы пайда болған.

Сабақ барысында шығармашылық қабілеттерді дамыту оңай емес, алайда шығармашылық қабілетті дамыту үшін арналған арнайы әдістер мен технологиялар бар. Әрине оны тек сабақта қолдану шарт емес, ол әдіс пен технологияларды әр ата-ана үйде баламен отырған кезде де қолданып, ойын арқылы баласының қабілеттерін дамыта алады. Бірақ біз бұл мақаламызда сабақ барысында шығармашылық қабілетті арттыруға үлкен үлесін қосатын әдістер мен технологияларға тоқталғымыз келеді.

Үкімет университет қабырғасынан бастап жас мұғалімдерді заманауи көзқарасты болуға үйрету қажет деп ойлаймын. Себебі біздің мемлекет халықаралық деңгейдегі білім беру жүйесіндегі әрбір өзгеріске мән беріп, сол өзгерістерді отандық білім беру жүйесіне енгізу керек деп есептейміз. Жалпы қазір мұғалімдерді дайындау мамандығы көп заманауи талаптарды қажет етеді. Фрумоз Флорин өзінің еңбегінде мұғалім мамандығы туралы: «Сабақ беру ынталандыру және алға итермелейтін, өзгерістерді білдіретін мамандық»-деп өз ойын білдірген болатын [Фрумоз Ф., 2019, 22 б.]. Осы сөзбен толықтай келісеміз, себебі бұл мамандық үнемі ізденісте болуды талап етеді. Болашақ мұғалімдер заман талабына сай әдіс пен технологияларды сабақ барысында дұрыс әрі тиімді, қолдана білуі керек. Шетел тілі пәнінің мұғалімі ретінде сабақ барысында оқушылар тілді жеңіл әрі тез қабылдау үшін көптеген әдіс-тәсілдер мен технологияларды қолданғымыз келеді. Мысалы педагогика саласында ТТШТ (тапқыштық тапсырмаларды шешу теориясы) деп берілетін ТРИЗ технологиясы бар. Қазақ тіліндегі аудармасы болғанымен де барлық жерде термин ретінде ТРИЗ деп қолданылады. Сол себепті біз де ТРИЗ деп қалдыруды жөн көрдік. Бұл технологияны ойлап тапқан Генрих Саулович Альтшуллер. Ол бала кезінен жаңа бір дүние

ойлап табуға құмар еді. Алғашқы ойлап тапқаны жұмыстары скафандра, зымыран қозғалтқыштарынан жасалған кеме және т.б. Өмірінің 50 жылын ТРИЗ технологиясын зерттеуге арнаған. Сол еңбегінің арқасында ТРИЗ технологиясы әлі күнге дейін шығармашылық қабілетке бағытталған әдістердің негізі болып отыр. Сол себепті ары қарай ТРИЗ технологиясы туралы ақпараттармен таныстырғымыз келді.

ТРИЗ технологиясында тілді меңгеру кезінде қолдануға болатын көптеген әдістері бар. Ол әдістер тілді меңгеруге көмектесіп қана қоймай, баланың тілін дамытуға, шығармашылық және ойлау қабілеттерін арттыруға көп септігін тигізеді. Қытайлық Джао Мин, Ши Шьяопинг, Дуан Хайбоның ТРИЗ туралы жазылған мақалаларында былай айтылады: «Жарты ғасырлық даму кезеңінен кейін, ТРИЗ теориясы бүкіл әлемде танылған және ғылыми зерттеулер мен әдістемелер үшін ғана емес, сонымен қатар кадрларды даярлауда кеңінен қолданылатын инновациялық тәжірибені басқарудың ең жақсы құралы болды» [Джао М., Ши Ш., Дуан Х., 2009, 12 б.]. Яғни авторлардың ойынша, қарапайым адам да осы ТРИЗ технологиясы арқылы жаттығып, шығармашылық қабілетін дамыта алады және осы ТРИЗ технологиясы әлемді тану үшін таптырмайтын құрал бола алады деп ойлаймыз. Осы орайда, Владимир Петровтың өнертапқыштық мәселелерді шешу теориясы (TRIZ) – бұл білімнің әр саласында шығармашылық мәселелерді анықтауға және шешуге ғана емес, сонымен қатар шығармашылық (өнертапқыштық) ойлауды дамытуға және шығармашылық тұлғаның ерекшеліктерін дамытуға мүмкіндік беретін ғылым деген көзқарасы қытайлық Джао Мин, Ши Шьяопинг, Дуан Хайбоның ойларын толықтырып тұрғандай [Владимир П., 2019, 2 б.].

ТРИЗ теориясын зерттеген Джиа Куи былай дейді: «ТРИЗ теориясын енгізу барысында мұғалімдер оқытудың негізгі бағытын, оқыту бағдарламаларын анық көрсетіп, оқыту әдістері мен дағдыларын жетілдіруі керек екендігі, және оқу мазмұнының дизайны әрдайым жетілдірілген табиғатты сақтай отырып, академиялық саланың соңғы зерттеу нәтижелерін уақытылы көрсетіп, сіңіре алады, озық оқу жетістіктерін белсенді түрде біріктіреді, заманауи технология деңгейіне көтеріледі» [Джиа К., 2018, 445 б.]. Жоғарыда атап өткеніміздей, болашақ мұғалімдердің көзқарасы заманауи талаптар негізінде болуы қажет. Жалпы айтатын болсақ, ТРИЗ технологиясының мұғалімдерге де беретін үлесі өте көп. Оны білу үшін ТРИЗ технологиясымен жұмыс істеп, тәжірибе барысында нәтижесін көргенде ғана мұғалім түсінеді деп ойлаймыз.

Джеус А.В. «Молодежные интенсивные школы инновационной эпохи» атты еңбегінде ТРИЗ технологиясы мен педагогика туралы былай делінген: «ТРИЗ – педагогика, как научное и пе-

дагогическое направление, сформировалось в нашей стране в конце восьмидесятых годов. В ее основу была положена теория решения изобретательских задач (ТРИЗ) советской школы Генриха Сауловича Альтшуллера» [Джеус А.В., 2006, 300 б.]. Ал Генрих Альтшуллер өзінің жұмысында: «Форма обучения – учебный диалог на основе субъект – субъектных отношений. Поскольку в результате обучения приемам ТРИЗ требуется активная позиция и ученика и учителя, то в основе взаимодействия между ними возможна только педагогика сотрудничества»-деген [Альтшуллер Г.С., 2007, 400 б.]. Осындай ғылыми талдаулар арқылы педагогиканың ТРИЗ технологиясымен байланысының қаншалықты тиімді бола алатынына көз жеткізе аламыз.

Соңғы онжылдықта педагогика саласында оқушының шығармашылық қабілетін, яғни креативті ойлау қабілетін арттыру үшін ТРИЗ технологиясы қолданылады. Утемисова А.А. еңбегінде былай делінген: «ТРИЗ учит мыслить системно, понимать всю суть происходящих вокруг процессов, искать пути решения возникающих проблемы, поэтому перспективная цель ТРИЗ – педагогики – подготовить обучающегося жить и реализовывать себя в профессиональном плане в динамично изменяющемся мире» [Утемисова А.А., 2019, 120 б.]. Утемисова А.А. айтқаны тағы да ТРИЗ технологиясының педагогика саласында алатын орны ерекше екенін көрсетеді және шығармашылық қабілетті дамытудағы оның тиімділігін айғақтайды. ТРИЗ технологиясымен айналысқан Б.Злотин, С.Литвин, А.Любомирски, Ю.Мирашковский, Н.Шпаковский және т.б. мамандар болған. ТРИЗ технологиясына арналған 2015 жылы Сеул қаласында өткен фестивальде Марк Барканның жарияланған мақаласында ТРИЗ-педагогика терминінің пайда болған уақыты туралы былай делінген: «About 25 years ago some TRIZ practitioners, Zlotin, Ivanov, Guin, to name a few, started developing what we call today TRIZ-pedagogic. This methodology is based on TRIZ and just about every other problem solving and idea generation methodology.» [Баркан М., 2015, 75 б.] Бұл жерде авторлар ТРИЗ-педагогика термині осыдан 25 жыл бұрын пайда болып, осы кезге дейін оқу дерісінде алатын орны ерекше екенін айта отырып, маңыздылығы туралы айтылған. Дегенмен 25 жыл бұрын енген ТРИЗ-педагогика термині кең құлаш жайса да, біздің елімізде әлі күнге дейін кеңінен қолданылмайды. Сондықтан мақаламызды осы ТРИЗ технологиясы туралы тоқталдық. Себебі ТРИЗ-педагогика термині біздің де елімізде көп қолданылып, еліміздегі білім беру жүйесіне үлкен үлесін қоса алатынын дәлелдегіміз келеді.

Жалпы ТРИЗ технологиясының әдістерін шетел тілін үйрену кезінде қолданудың қаншалықты тиімді екені туралы ақпараттар орыс тілінде берілгенмен, қазақ тілінде табу жоқтың қасы. Тағы

да біздің айтқымыз келгені шетел тілін үйрену кезінде қолданылып жатқан әдістердің ТРИЗ технологиясына жататыны туралы да көбісі хабарсыз. Сол себепті мақаланың жаңалығы ретінде қазақ тілінде берілген ТРИЗ технологиясының әдістері және оларға келтірілген мысалдар деп айта аламыз. Осы орайда мақаламызда ТРИЗ технологиясына, оның әдістеріне және шетел тілін үйрену кезінде ТРИЗ технологиясын қалай қолдану керектігін, ол арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың тиімді жолдарын көрсеткіміз келеді.

ТРИЗ технологиясы – зерттеу керек тапсырмалардың шешілу теориясы. ТРИЗ технологиясын ойлап тапқан Генрих негізінде бұл технологияны физика саласына байланысты етіп зерттеген. Алайда уақыт өте келе ТРИЗ технологиясы көптеген салалармен байланысып, енді педагогика саласында да өз орнын тапты. ТРИЗ технологиясы тек біздің елде ғана емес, басқа елдерде де қарқынды даму үстінде. Бұл технологияның қаншалықты дамып, әлемді жаулағанын Интернет желілерінен де байқай аламыз. Сонымен қатар ТРИЗ технологиясына байланысты мәліметтердің бар болуы және оны тәжірибиеде қолданылуы бізді қуантады.

ТРИЗ технологиясының мақсаты – «ашық тапсырмалардың» шешімі, яғни бірнеше шешімі бар тапсырмалар. Ашық және жабық тапсырмалар деген түсінік бар. «Жабық тапсырмалардың» формуласы: *нақты шарт + шешу үшін бекітілген әдіс + бір ғана дұрыс жауап*. Ал бекітілген әдістен бөлек шешім (яғни, ойлау қабілеті) – бағаның төмен қойылуына алып келеді. Ал өмір тапсырмаларды әртүрлі шешетін қабілетті талап етеді. Бұл тапсырмаларда нақты әрі түсінікті шарт жоқ, стандартты шешу әдісі жоқ, алайда шешімнің әртүрлі нұсқалары болуы мүмкін. Дәл осындай тапсырмаларды – «ашық тапсырмалар» дейді. ТРИЗ технологиясын қолдану стандартты емес (шығармашылық, креативті) тапсырмалардың шешімінің ықтималдылығын арттыруға мүмкіндік береді. «ТРИЗ технологиясы «креативті шешу» емес «креативті мәселені шешуге» арналған теория» [Ли А., Хан И.С., 2014, 77 б.]. Демек креативтілікті талап ететін мәселені шешу болып табылады.

Педагогикада ТРИЗ технологиясының алатын орны ерекше. Себебі мұғалім ретінде оқушыларға тек білім беріп, сабақты өтіп қана қоймай, олардың ойлау қабілетін арттыруға көмектесуіміз керек. Сабақ барысында ТРИЗ технологиясы мұғалім мен оқушының өзара әрекеттесуін қамтамасыз етеді. Мысалы шетел тілін үйрету кезінде ТРИЗ технологиясы арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытумен қатар, лексикалық қорын байытып, қызығушылықтарын арттыра аламыз.

Әрине ТРИЗ технологиясының өзінің қойылған мақсаты мен жетістікке жету үшін арналған міндеттері бар. Мысал келтіріп, әдістерге тоқта-

мас бұрын сол ТРИЗ технологиясының төрт деңгейден өту арқылы жететін мақсаты мен міндеттеріне тоқталып өтсек. Себебі оны да біліп жүрген абзал деп есептейміз.

ТРИЗ әдістемесі бойынша төрт деңгейден өту арқылы біз мақсатқа жетеміз:

- Алдымызға мәселе аламыз, сол мақсаттың нақтылығын анықтаймыз.
- Қарама-қайшылықтарды анықтау.
- Қарама-қайшылықтарды шешу.
- Қарама-қайшылықтарды шешу үшін баланың алдына амалдарды ұсынамыз.

Ал сол төрт деңгейден тұратын мақсатқа мынандай ТРИЗ әдіснамасының міндеттері арқылы нәтижеге қол жеткізе аламыз. Олар:

- Оқушының қоршаған ортаны танып білу қажеттілігін дамыту;
- Даму заңдылықтарына негізделген, жүйемен диалектикалық ойлауды (күшті ойлау қабілеті) қалыптастыру;
- Керек ақпаратты өз бетімен іздеп табу қабілетін қалыптастыру;
- Оқушының қоршаған ортадан алатын ақпаратпен жұмыс істей алу қабілетін қалыптастыру;
- Арнайы жеке тұлғалық қасиеттерге тәрбиелеу.

ТРИЗ-педагогика мазмұнын мынандай жиынтықтар арқылы анықтауға болады. Олар: шығармашылық тұлғаның сапасы; күшті ойлау қабілеттері; ойлау қабілетін қалыптастыруға бағытталған, өңделген тренингтер мен әдістер; мәселелерді сәтті шешу үшін қажет алгоритмдер және т.б.

Енді осы ТРИЗ технологиясының бастауыш сыныптарда ағылшын сабағында қолдануға болатын дәлелдерді берейік. Сабақтың тақырыбы жануарлар туралы деп есептейік. Оқушыларға қоянның суретін береміз және оған байланысты сәбіздің, түлкінің және орманның суретін де көрсетеміз. Содан кейін балалар үш берілген сурет пен қоянның байланысын айтуы қажет. «Rabbit eat carrot», яғни «Қоян сәбізді жейді» деп айтқаннан кейін мұғалім балаларға «What color is carrot?», «Сәбіздің түсі қандай?», «Carrot is vegetable or fruit?», «Сәбіз жеміс пе әлде көкөніс пе?» деп сәбіз туралы сұрақ қою арқылы оқушыларға қосымша ақпараттар алуға көмектесеміз. Демек бір қоян арқылы біз оқушыларға сәбіз туралы, түлкі туралы, орман туралы қосымша ақпараттар береміз және сол ақпаратты балалар өз беттерінше қабылдайды және қоршаған ортамен танысады. Біз баланы өз бетінше білім алуға, ақпарат іздеуге итермелеуіміз арқылы жеткіншектеріміз жан-жақты болып, болашақта бәсекелестікке қабілетті азаматтар болып шығады. Ал біздің жағдайда шетел тілін үйрену кезінде осыны қолдана отырып, тағы да оқушыларымыздың ағылшын тіліндегі сөздік қорын көбейтеміз. Ал біздің мамандық үшін оқушыларымыздың ағылшын тілінен сөздік қорының көп болуы біздің

жемісіміз болып табылады.

Триз мұғалімдер мен оқушыларға шығармашылықтың құралы мен әдісін береді. Ол арқылы кез-келген адам жасқа қарамастан шығармашылық қабілетті игере алады. Бір ғана құрал арқылы үлкендер мен балалар оңай ортақ тіл тауып, бір-бірін түсіне алады. Бұл ТРИЗ технологиясының тағы бір жақсы жағы деп айта аламын. Бұл жағдайда мұғалім тек бақылаушы, ал оқушы өзінің күшіне, өзінің біліміне және шығармашылық қабілетіне ғана сеніп тапсырманы өздігінше шешеді. Моше Барактың еңбегінде былай делінген: «Оқушыларға осы жұмыста қарастырылған тапқырлықты шешуге арналған тапқырлық курсының үйретудің маңызды аспектісі - бұл сабақта ойлау және проблемалық орта құру. Терминдерді, ойлау сызбалары мен эвристиканы тікелей оқытудан басқа, оқушыларға ойлаудың өзіндік әдістерін құруға және өз идеяларын түсіндіруге немесе негіздеуге уақыт пен мүмкіндік беру керек [Барак М., 2007, 25]. Демек Моше Барактың айтуынша біз мұғалім ретінде оқушыға өз ойларын жеткізу үшін уақыт пен мүмкіндік беруіміз керек. Сол арқылы оқушы шығармашылықтың арқасында жасаған дүниесі туралы өз ойын анық, нақты және сенімді түрде жеткізе білуді үйренеді.

Біздің айтқымыз келгені сабақта шетел тілін үйренгенде ең бастысы ол табысқа немесе сәттілікке жету жағдайын жасау. Бұл көп жағдайда мұғалімге және оның қандай әдіс қолданатынына байланысты. ТРИЗ технологиясы өмірдің заманауи талабына сай жүйе. Осы жүйеде оқушылардың ТРИЗ арқылы негізгі интеллектуалды құралымен игеретін жаңа креативті педагогикалық технологиясы және тапсырманы эффективті түрде шешу үшін тағы да басқа әдістер қарастырылады. Бірақ ең бірінші ТРИЗ технологиясы оқушылардың шығармашылық ойлауын және шығармашылық қасиеттерін ойлап-тапқыштық деңгейінде дамытуға көмектеседі. Корейлік ғалымдардың мақаласында осы технологияның маңыздылығы туралы мынандай пікірлері бар: «Балалар мен жасөспірімдер арасында жоғары деңгейлі ойлау дағдылары мен шығармашылық ойлауды дамытуға көмектесу үшін жаңа өнімдердің пайда болуына және мектептерде таралуына ТРИЗ технологиясы әсер етеді» делінген [Тонг С.И., Ынг Х.Т., 2015, 118 б.]. Бұл мақалада балалар да, жасөспірімдер де жаңа дүние ойлап табу арқылы өздерінің ойлау қабілетін, әсіресе креативті ойлау қабілетін ТРИЗ технологиясының көмегі арқылы дамыта алады делінген.

ТРИЗ әдіснамасында оқушылардың ойлау қабілетін арттыруға арналған көптеген арнайы әдіс түрлері бар. Ол әдістерді сабақ барысында қолданып, балалардың шығармашылық ойлау қабілетін және ағылшын тіліндегі сөздік қорын дамытуға болады. Сонымен қатар оқушылар осы әдістер арқылы сабақты тез меңгеріп, шетел тіліне деген қызығушылықтары арта түседі.

Сол себепті шет тілін үйрену барысында сабақта қолданылатын ТРИЗ технологиясының бірнеше әдістеріне тоқталып өтсек. Солардың ішінде шетел тілінде сөйлеу қызметін оқыту кезіндегі тәсілдерді қарастырайық. ТРИЗ технологиясының әдістерінде айтылу және интонациялық қабілеттерін қалыптастырудың негізгі тәсілдеріне фонетикалық жаттығулар, рөлдік ойындар, дыбысқа бағытталған интонациялық ойындар және т.б. жатады. Мысалы мынандай технологиялар "Ертегі құрастыру", РАФТ (рөл, аудитория, форма, тақырып), "Театрализация", "Суретті жандандыру", "Судың айналасы". Бұл тәсілдер шет тілінде айту қабілеттерін қалыптастыру үдерісі кезінде шығармашылық және коммуникативтік өң береді. Айтылған тәсілдердің ішінен бір-екеуін алып қарастырайық [Лизогуб А.В., 2015, 27 б.].

"Ертегі құрастыру" әдісі. Шетел тілінің сөйлеу мәнерін үйрету кезінде алдымен оқушыларымызды ауыз қуысының құрылысымен таныстырған жөн. Ол үшін "Mr.Tongue" - "Тіл мырза" атты ойын ойнатуға болады. Осы ойын арқылы оқушы айнаға қарай отырып, әр дыбысты айтқанда тілдің іс-әрекетін байқайды. Демек олар шет тілінде сөйлегенде ауыз қуысындағы тілдің іс-әрекетін көреді. Бұл тәсіл оқушыларға шетел тілінде дұрыс сөйлеуге, әр әріпті дұрыс дыбыстауға үйретеді. Жалпы біздің ойымызша болашақта оқушыларымызды бірінші осы әдіс арқылы шетел тіліндегі сөздерді дұрыс айтуға үйрете аламыз деп ойлаймыз.

«Судың айналасы» әдісі. Бұл әдіс оқушылардың білімін және олардың сөйлеу белсенділігін арттыру үшін қолданылады. Осы әдісте арқа сүйер сөз болып оқылып жатқан түсінік немесе құбылыс болады. Ол сөзді бір бағанға жазып, тақырыпқа қатысты әр әріпке зат есімдер (етістіктер, сын есімдер) жазылады.

Мысалы, сабақтың тақырыбы жоғарыда айтылғандай жыл мезгілі болса, онда:

W – Wind

I – Ice

N – Night

T – Town

E – Ear

R – Racing skates

Бұл әдіс түрі жаңа тақырыпты меңгеруге және сол тақырыпқа қатысты сөздерді білуге арналған. Осы арқылы оқушылар сөзді байланыстыру арқылы үйренген жаңа тақырыпта ойларын жеткізеді.

Жоғарыда айтылған әдістер көп жағдайда фонетикалық құрылымды үйрету кезінде қолданылады. Ал лексика - грамматикалық құрылымды үйретуге де бағытталған ТРИЗ технологиясының әдістері бар. Мысалы: "Бином фантазия", "Синквейн", "Экспертиза", "Жұмбақ", "Эйлердің шеңбері", "Қорытынды сұрақтардың әдісі" және т.б.

«Синквейн» әдісі. «Синквейн» сөзі француз тілінде «бес» дегенді білдіреді. Бұл бес жолдан

тұратын тақпақтар. ТРИЗ технологиясының бұл әдісін кез-келген тақырыпқа және шетел тілін оқытудың кез-келген кезеңінде қолдануға өте ыңғайлы болып есептеледі.

Оның жасалу ережесі мынандай:

1. Бірінші жол: Тақырыптың аты (әдетте зат есім)

2. Екінші жол: Тақырыпты екі сөзбен сипаттау (сын есім)

3. Үшінші жол: Тақырыптың айналасында іс-қимылдарды үш етістікпен сипаттау.

4. Төртінші жол: Тақырыпқа байланысты төрт сөзден тұратын фраза немесе сөйлем.

5. Бесінші жол: Тақырыптың мағынасын білдіретін бір сөзден тұратын синоним.

Мысалыға ағылшын сабағында жыл мезгілдері туралы тақырып болса, оқушыда мынандай жауап болуы мүмкін:

Summer

Warm Sunny

Swimming playing walking

I like summer holidays

Season

Бұл әдісті қолдану арқылы біз оқушыларды тақырыпты толықтай түсінуіне көмектесеміз және олардың лексикалық қорын да осы әдіс арқылы ұлғайтуға болады деп есептейміз. «Синквейн» әдісін мектепте оқитын бастауыш сынып оқушыларына сабақ барысында қолдануға болады немесе кез-келген ағылшын тілін үйреніп жүрген адамдар үшін де жақсы көмек болатынына сеніміміз мол.

«Бином фантазия» әдісі. Аты айтып тұрғандай бұл жерде қиялмен жұмыс жасалады. Бұл әдіс ешкім білмейтін, табиғатта ешқашан болмаған жаңа дүниені жасауға негізделген. Дәл осы әдістің мақсаты сөз құрастыру барысында қолдану. Объектерді қағаздан, картоннан, пластикадан (мысалы, *геометриялық фигуралардан жануар құрастыру*) жасайды. Мысалы, сабақтың тақырыбы жануарлар туралы болса, оқушыларға тапсырма ретінде табиғатта жоқ жануарды ойлап табуды береді. Оқушы сол тапсырманы орындап, жануарға өзі ойлап тапқан дене мүшелерінің әрқайсысы не үшін керек екенін айтып беруі қажет. Немесе бір объектіден екінші объект жасату арқылы оқушыларға ағылшын әріптерінен жеміс-жидек немесе жануар құрастыруға тапсырма беруге болады. Осы әдіс арқылы оқушылар шет тілінде шығармашылық қабілеттерін шыңдап, қиялдау арқылы жаңа бір дүние ойлап табады. Сол арқылы көпшіліктің алдына шығып, өз ойын дұрыстап жеткізуді үйренеді.

Жоғарыда айтылған әдістердің түрлерін қолданудың нәтижесінде оқушылар бастапқы кезеңге қарағанда сөздік қорлары көбейіп, шығармашылық қабілеттерін дамыту барысында жасалған және өздері ойлап тапқан дүниесі туралы өз ойларын ағылшын тілінде ашық және еркін жеткізуді үйренді. Тағы да сыныптастарының алдында

өздерін еркін ұстап, көпшіліктің алдында сөйлей алатын болды. ТРИЗ технологиясының әдістерін сабақ барысында қолдану арқылы ағылшын тіліне деген оқушылардың қызығушылығы артып, сабақта белсенді қатысу арқылы жақсы көрсеткіштер көрсетеді.

Өздеріңіз байқағандай ТРИЗ технологиясының әдістері көп жағдайда ойын ретінде берілген. Негізі көрсеткіштер бойынша ойын арқылы берілген тапсырмалар оқушылардың жадында қалып, сабақты тез меңгерген. Әдіскер Зайцева Ирина Михайловнаның мақаласында да ойын туралы былай делінген: «Ойын – бұл шығармашылық алаң. Дәл осы ойын кезінде оқушылардың икемділігі мен ойлау қабілеттері жұмыс жасайды» [Зайцева И.М., 2015, 27 б.]. Әрине, кішкентай балалар ойын ойнағанды қатты жақсы көретінін барлығымыз білеміз. Сондықтан ТРИЗ технологиясының әдістері бұл жағынан қарағанда да өте тиімді екенін айта аламыз.

Мысал ретінде келтірілген әдістердің барлығы ағылшын тілі сабақтарында кеңінен қолданылады. Осындай әдістер түрлері өте көп және барлығы шетел тілін үйрену кезінде оқушылардың өтіп жатқан жаңа тақырыпты тез әрі оңай қабылдауына, меңгеруіне үлкен үлесін қосады. Тағы бір ТРИЗ технологиясын және оның әдістерінің жақсы жағын айтатын болсақ, ол мұғалімдерге деген көмек. Себебі ТРИЗ мұғалімдердің жұмысын азда болса азайтып, сабақ барысын жеңілдетеді. Болашақта осындай әдістерді, ТРИЗ технологиясын қолданып, оқушыларымды қызықтыра отырып сабақ берсек, нұр үстіне нұр болар еді. Біздің ойымызша қызықты өткен сабақ әр баланың ойында қалады, демек берген білімді оқушыларымыз жадында сақтап қалары анық. Ағылшын тілінің мұғалімі болғандықтан, тіл үйренушілер ТРИЗ технологиясы оның ішінде әдістері арқылы үйреткен шетел тілін тез меңгеріп, болашақта қолдана алады деп ойлаймыз.

ТРИЗ әдістерін жұмыс барысында үнемі қолданатын балалар өте белсенді, білуге құмар, жиі өз ойын айтатын болады және олардың қиялдау қабілеті байып, ұлғая түседі. «... ,сәби шағында «осыған керек болад-ау» деген ұғыммен білім мен тәрбие алмайды және шартты түрде ұмтылмайды. Үш жасқа дейін «өз жоспары» бойынша, бес-алты жасқа келгенде ғана үлкендердің қозғауымен жүретін есту процесіне саналы түрде қатысады. Ол кезде тәрбиелі жұмысты оның психикалық даму ерекшелігін ескере отырып жүргізілгені абзал» [Манджекова Г.Мамекенова Ұ., 2017, 56 б.]. Осы оймен біздің айтқымыз келгені балалар жан-жақтағының бәрін зерттеуді бес-алты жастарында бастайды, сол себепті ТРИЗ әлемнің ғылыми бейнесін қалыптастыруға әсер етеді. ТРИЗ әдістері міндетті түрде болашақта өмірлік-тапсырманы шешуге қажет болады. Себебі ТРИЗ технологиясы диалектика мен логиканы қалыптастыруға, ұлшақтықты, тұйықтықты жеңуге көмектеседі. Кішкентай балалар өз көзқарасын айтуды және қиын жағдайларға түскенде өз бетінше шешім тауып үйренеді. Қорытындылай келе, ТРИЗ технологиясы білім беру саласында көп қолданылса зиянынан гөрі пайдасы көбірек болады. Жалпы осы ТРИЗ туралы ақпараттар жас мамандарға көп беріліп, Қазақстандағы білім жүйесінде ТРИЗ технологиясын сабақ барысында қолдану қайтадан жанданса деген ойдамыз. ТРИЗ технологиясының тағы бір жақсы жағы бұрын пайда болғанмен, кез-келген заман талабына сай қолдануға болады, ТРИЗ технологиясы ешқандай жағдайда ескірмей, әрдайым қолданыста бола алатын таптырмас технология түрі. Сондықтан ТРИЗ технологиясын елімізде шетел тілін оқытуда кеңінен қолданылып, білім саласын жақсартуға үлкен үлесін қоса алады деп ойлаймыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Выготский Л. С. (1997) Воображение и творчество в детском возрасте. — СПб.: СОЮЗ.-96 с.
2. Frumos F.V.(2019) «Reasons for Teaching and Mid-Term Career Predictions among Future Teachers, Astra Salvensis 2/, VII, no. 14, p. 22 <https://astrasalvensis.eu/2019-2/>
3. Zhao M, Shi X, Duan H. (2009) TRIZ introduction and practice [M]. Beijing: Science Press, 12p.
4. Petrov V (2019). Review of TRIZ. 10.1007/978-3-030-04254-7_2.
5. Jia C. (2018) The Construction of TRIZ Teaching Curriculum System Based on the Cultivation of College Students' Innovative Ability--A Case Study on the Innovation Teaching of Automobile Specialty, International Conference on Sports, Arts, Education and Management Engineering – 445 p.
6. Джеус А.В. (2006) Молодежные интенсивные школы инновационной эпохи. Современное научное творчество и изобретательство учащихся / А.В. Джеус, И.В. Романец, Т.В.Погребная, А.В. Козлов, О.В.Сидоркина [Текст] – Красноярск: ИПЦ КГТУ, 300 С.
7. Альтшуллер Г.С. (2007) Найти идею: Введение в ТРИЗ — теорию решения изобретательных задач / Генрих Альтшуллер.— М., 400 с. ISBN 987-5-9614-0534-7
8. Утемисова А.А. (2019) ТРИЗ-педагогика как студентоцентрированное обучение. – Байтурсыновские чтения-2019 материалы международной научно-практической конференции.– 120 С.
9. Barkan M. (2015) CREATIVITY AND INNOVATION PROCESS, Proceedings of the TRIZfest-2015 International

Conference. September 10-12, Seoul, South Korea -75 p.

10. Lee A; Han Y.S.(2014): Creative process by applicaion TRIZ, Korea TRIZ festival – 77 с.
11. Barak M.,MesikaP. (2007) "Teaching methods for inventive problem-solving in junior high school," Thinking Skills And Creativity, vol. 2, no. 1, pp. 25.
12. Teong S. Y., Eng H. T.(2015) MYTRIZ JOURNEY IN MALAYSIA, Proceedings of the TRIZfest-2015 International Conference. September 10-12,Seoul, South Korea-118 p.
13. Лизогуб А.В.(2015) -ТРИЗ и РКМ технологии на уроках английского языка.-27 с.
14. ЗайцеваИ.М. (2010) - Развитие творческих способностей учащихся, МОБУ СОШ №2 ст. Калининской.<https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/obshchepedagogicheskie-tehnologii/2013/04/09/razvitie-tvorcheskikh-sposobnostey>
15. МанджековаГ. Мамекенова Ұ.(2017). – ТРИЗ технологиясының мектепке дейінгі тәрбиелеумен оқытудағы тиімділігі. -56 б.

ДОМБЫРА ЕСКЕРТКІШІ
КӨКШЕТАУ ҚАЛАСЫ